

УДК 343.71

Є.В. Дєдов,
здобувач Національного
університету ДПС України

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИННОГО ВИКРАДЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ

Статтю присвячено проблемним питанням законодавчого закріплення поняття злочинного викрадення електричної енергії. Визначено підстави криміналізації злочинних діянь загалом та обґрунтовано фактори, які впливають на криміналізацію протиправного використання електричної енергії, ключовим з яких є суспільна небезпечність цього діяння.

Ключові слова: електрична енергія, викрадення електричної енергії, протиправне використання, фактори криміналізації протиправного використання електричної енергії.

Статья посвящена проблемным вопросам законодательного закрепления понятия преступного хищения электрической энергии. Определены основания криминализации преступных деяний в целом и обоснованы факторы, влияющие на криминализацию противоправного использования электрической энергии, ключевым из которых является общественная опасность данного деяния.

Ключевые слова: электрическая энергия, хищения электрической энергии, противоправное использование, факторы криминализации противоправного использования электрической энергии.

Paper is devoted to the problematic issues, associated with the legislative dispositions of the theft of electricity. In the paper the reasons of the criminalization of the crimes are defined and factors affecting the criminalization of an illegal use of electricity are grounded, the key of which is the social danger of the act.

Keywords: electricity, theft of electricity, misuse, factors of criminalization of illegal use of electricity.

Сучасний світ, що динамічно розвивається, потребує все більшої кількості енергоресурсів, вартість та цінність яких для суспільства невпинно зростає. Такі ресурси перш за все представлені енергомісткими сполуками природного походження, такими як газ, нафта, вугілля, а також найбільш поширеним ресурсом, що широко виробляється практично у всіх державах, – електричною енергією.

Правове регулювання питань споживання електричної енергії становить певну складність, пов'язану з неоднозначністю визначення цієї категорії та її належністю до майна, яке може бути предметом злочинного посягання, що спонукає до більш детального аналізу законодавчих підходів у питаннях припинення правопорушень і перш за все злочинних діянь через відповідні норми чинного законодавства, які мають у повній мірі враховувати специфіку електроенергії та способи, методи і підходи до її протизаконного використання для повноти охоплення такої категорії злочинних діянь і ефективної боротьби з ними.

Останнім часом питаннями дослідження правового регулювання електроенергетичної галузі займалися Г.І. Груба, О.І. Кьопль, С.С. Немченко, Р.С. Сергєєв та інші науковці. У працях цих науковців порушуються питання про особливий

характер електричної енергії як товару та її матеріальні властивості у зв'язку з цим, а також запропоновані відповідні підходи до відповідальності за правопорушення у сфері електроенергетики. Водночас питань кримінальної відповідальності, пов'язаних з викраденням електроенергії та розслідування цієї категорії злочинів, торкалися такі науковці, як Н.О. Антонюк, С.А. Вельможний, Д.В. Каменський, Ю.В. Кириченко, В. М. Куц, Т.А. Чумаченко тощо.

Враховуючи зміст зазначених праць, доцільно звернути увагу на питання підстав розслідування та умов притягнення до кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені у сфері викрадення електричної енергії, а також фактори, що на них впливають. Це дасть змогу більш глибоко та ґрунтовно з'ясувати поняття та сутність цієї категорії злочинів.

Мета та завдання наукової статті полягають у з'ясуванні поняття та сутності протиправного використання електричної енергії для удосконалення методики розслідування та обґрунтуванні необхідності існування окремого складу злочину щодо цього діяння.

Для суспільства та держави актуальними є питання, що стосуються протидії злочинності, та чинники, які зумовлюють використання кримінально-правових засобів. У доктрині наук кримінального напрямку є ряд обставин (підстав, факторів, причин тощо), які впливають на визнання суспільно небезпечного діяння злочином, пов'язаних з теоріями криміналізації або декриміналізації [1, с. 14–15; 2, с. 75; 3, с. 110].

У кримінально-правовій доктрині існують декілька позицій щодо підстав або обставин, що зумовлюють криміналізацію тих чи інших діянь. На нашу думку, необхідно звернути увагу на погляди О.І. Коробєєва, який пропонує виділяти три групи підстав: 1) юридично-кримінологічні; 2) соціально-економічні; 3) соціально-психологічні [1, с. 210]. Такої класифікації обставин криміналізації дотримуються також П.Л. Фріс, С.С. Мірошніченко і О.О. Титаренко, які серед найсуттєвіших обставин криміналізації виділяють: суспільну небезпечність діяння; несприятливу динаміку певного виду суспільно небезпечних діянь; необхідність впливу за допомогою кримінально-правових заходів; засудження суспільством діяння, що оголошується злочином; наявність можливостей системи кримінальної юстиції для реалізації кримінально-правової охорони [4, с. 258; 5, с. 54–55].

Деяку іншу думку має В.В. Кузнецов, який рушійною силою вдосконалення кримінального законодавства вважає міжнародно-правовий, конституційно-правовий, судовий, економічний, політичний, кримінологічний, соціально-правовий і нормативний фактори [6, с. 37–38].

Деякі автори, зокрема Г.А. Злобін, принципи криміналізації поділяються на: 1) соціальні та соціально-психологічні; 2) системно-правові та кримінально-правові [2, с. 74]. Д.О. Балобанова до підстав кримінально-правової заборони зараховує: 1) суспільну безпеку; 2) типовість і достатню поширеність антигромадської поведінки; 3) динаміку суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, а також як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації. Окремо вона виділяє групу соціально-психологічних підстав криміналізації: рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції [7, с. 117–119].

Ми ж погоджуємося з точкою зору тих криміналістів, які вважають суспільну небезпечність діяння (поведінки) єдиною підставою криміналізації діяння. Так,

слухним є погляд А.Н. Трайніна про те, що суспільна небезпечність є системною ознакою всього складу злочину, тому вона нібито “забарвлює” об’єктивні і суб’єктивні його елементи [9, с. 112–113].

Враховуючи таке розмаїття поглядів, варто сформуванати власне бачення чинників (факторів) криміналізації викрадення електричної енергії.

Дійсно, саме суспільна небезпека багато в чому формує сприйняття діяння як злочинного, адже у випадку, коли така небезпека незначна або відсутня майже повністю, криміналізація діяння є непотрібною або навіть шкідливою – іде в розріз з суспільними цінностями.

Водночас не слід применшувати ролі інших факторів, які теж мають значний вплив на криміналізацію. Для їх класифікації може бути використана думка О.І. Коробєєва про те, що є юридико-кримінологічні, соціально-економічні і соціально-психологічні підстави криміналізації [1, с. 210], які можна доповнити також історичними підставами.

Юридично-кримінологічні підстави визначають переш за все юридичну можливість та доцільність визнання того чи іншого суспільно-небезпечного діяння. У цьому плані питання викрадення електроенергії в повній мірі відповідає зазначеним вище критеріям: 1) правові основи регулюються Законом України “Про електроенергетику” та іншими галузевими актами; 2) створена та функціонує належна система контролю, обліку та нагляду в цій сфері; 3) у правовому полі вцілому та кримінальному зокрема відсутні перепони для віднесення цього виду діяння до кримінально-караних.

Історичні фактори криміналізації загалом проявляються в сучасному стані розвитку суспільства, в тому числі технологічному, що обумовлений повсякденним використанням електричної енергії і відповідним досвідом протидії її незаконному використанню як на національному, так і на міжнародному рівнях, у результаті чого було сформовано необхідність посилення відповідальності за ці діяння.

В аспекті викрадення електроенергії соціально-економічні фактори проявляють особливо гостро, поза як, з одного боку, електроенергія є товаром, що продається та має свого власника і відповідну ціну, з іншого – вона багато в чому невіддільна від існування сучасного суспільства.

Соціально-психологічні підстави криміналізації мають свій прояв у системі суспільних відносин, яка є загальноприйнятною. В українському суспільстві у зв’язку з цим виділяються такі фактори, як неприйнятність заволодіння чужим майном, незаконність збагачення за рахунок викрадень, необхідність протидії посяганням на власність інших осіб. Разом з цим, існує і деформація суспільної свідомості: толерантне ставлення до викрадень майна держави та суб’єктів господарювання, на відміну від незаконного заволодіння майном громадян.

Стосовно викрадень електричної енергії, то це питання значною мірою перебуває під впливом зазначеної деформованої суспільної свідомості. Так, загалом члени суспільства розуміють неправильність і протиправність викрадень електроенергії, проте відносяться до цього з набагато більшою долею розуміння та терпимості, на відміну від крадіжки, наприклад, майна членів суспільства як таємним, так і відкритим способом. У зв’язку з цим, наявність кримінального покарання, в тому числі судимості, є тим фактором, який утримує більшість громадян від вчинення таких діянь.

Повертаючись до суспільної небезпечності як основного фактору криміналізації, потрібно зазначити, що у випадку електроенергії законодавець йшов від зворотного: спочатку створив систему регулювання енергетики, а вже потім увів кримінальну відповідальність за її викрадення. Водночас у питаннях суспільного

ставлення, враховуючи окреслену вище деформацію суспільної свідомості, законодавець йшов практично всупереч думці, яка склалася в суспільстві, зокрема і в аспекті неконтрольованого використання електроенергії з боку населення.

Таким чином, на питання криміналізації викрадення електричної енергії впливає цілий ряд факторів, серед яких юридично-кримінологічні (наявність належного правового регулювання електроенергетики, функціонування системи контролю за нею з функцією виявлення порушників, відсутність правових перепон для криміналізації діяння), історичні фактори (повсюдність використання та наявність історичних передумов і досвіду протидії як на національному, так і на міжнародному рівнях), соціально-економічні (товарний характер електроенергії, її важливість для існування суспільства в аспектах енергетичної безпеки, фінансових надходжень та соціальної складової), соціально-психологічні (загальна неприйнятність заволодіння чужим майном, а також деформованість суспільної свідомості в аспекті викрадення електроенергії, в подоланні якої ключову роль відіграє саме кримінальна відповідальність за такі діяння). Основним фактором, який підсумовує та визначає потребу в кримінальній відповідальності за викрадення електроенергії, є суспільна небезпечність цього діяння, при цьому окреслені вище фактори виступають як його передумова, але визначальне значення навіть в супереч окремим з них належить саме йому.

Загалом нормою ч. 1 статті 188¹ Кримінального кодексу України визначено, що кримінально-карним є викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове) або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи в будь-який інший спосіб, якщо такими діями завдано значної шкоди. При цьому шкода визнається значною, якщо вона в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Електроенергія, як зазначає С.А. Вельможний, є товарною продукцією та в правовому значенні виступає майном, і правопорушення в електроенергетиці тягнуть за собою встановлену законодавством України цивільну, адміністративну й кримінальну відповідальність [10, с. 8]. У свою чергу, Т.А. Чумаченко стверджує, що електричну та теплову енергію як предмет злочину, передбаченого ст. 188¹ Кримінального кодексу України (далі – КК України), не можна вважати майном, а названі види енергії є товаром (товарною продукцією), який відрізняється від інших товарів особливими споживчими якостями та фізико-технічними характеристиками. Ураховуючи це, нею зроблений висновок про недоцільність визнання незаконного використання (споживання) електричної енергії діянням, пов'язаним з викраденням [11, с. 8–9].

Тобто науковцем регламентується позиція, згідно з якою викрадення не охоплює всіх можливих способів та характеристик, діянь, пов'язаних з незаконними використанням електричної енергії, з чим слід цілком погодитися, зважаючи на те, що викрадення, на думку переважної більшості дослідників, – це незаконне заволодіння майном або правами на майно, на що, зокрема, звертають увагу такі відомі науковці, як В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. Останні акцентують увагу на тому, що предмет абсолютної більшості злочинів проти власності – це *майно* (речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру).

Спробуємо застосувати зазначені ознаки до електричної енергії: 1) за фізичними характеристиками вона не може бути пошкоджена або знищена; 2) за економічними ознаками електроенергія безсумнівно має споживчу вартість та штучне походження; 3) юридичні ж її ознаки в аспекті належності іншим особам і чужий

характер для винного є відносно формальними, оскільки перехід права власності фіксується в момент споживання, а у разі споживання без обліку чи договору такий факт загалом відсутній.

Враховуючи зазначене явище, можна зробити висновок, що термін “викрадення” не може в повній мірі охопити сутність діяння, пов’язаного з незаконним заволодінням електричною енергією, в тому числі через її безоплатне використання. Отже, є слушною пропозиція Т.А. Чумаченко переформатувати зміст статті 188¹, подавши нову назву у вигляді “незаконного використання електричної або теплової енергії” і відповідно змінивши її зміст, включивши до якого незаконність дії через безоблікове споживання (без відповідного дозволу), самовільне підключення, втручання в роботу приладів обліку, технічних засобів передачі та розподілу енергії [11, с. 202].

Проте одразу слід зауважити, що існує і думка Н.О. Антонюк [12, с. 40], за якою диспозиція ст. 188 № КК України не відповідає теоретичним положенням науки кримінального права, оскільки диспозиція ст. 192 КК України повністю охоплює злочинні діяння з ухилення від оплати за споживання енергії. Натомість Ю.В. Кириченко зазначає, що виокремлення незаконного використання електроенергії в самостійний злочин є в цілому соціально обумовленим рішенням [13, с. 9]. Аналогічно підходить до цього питання і його співавтор В.М. Куц [14, с. 52–53]. Дещо відмінну, але подібну до зазначеної позицію обстоює і С.А. Вельможний [10, с. 8]. Отже, слід наголосити на необхідності визнання незаконного використання електричної енергії як самостійного складу злочину, предмет якого полягає в посяганні на електроенергію, специфічними підходами до вчинення якого є незаконне підключення до електромереж, втручання в роботу приладів обліку тощо.

Відповідно, стаття 188¹ КК України потребує уточнення шляхом винесення таких змін і доповнень: 1) врахувати специфіку електроенергії як товарної продукції, а не майна, яке може підлягати викраденню, результатом чого повинно стати виключення терміну “викрадення” та заміна його на термін “протизаконне використання”; 2) передбачити замість діянь у вигляді викрадення електричної енергії конкретну сукупність протиправних кримінально-караних діянь, у тому числі шляхом безоблікового використання, самовільного підключення, втручання в роботу приладів обліку, технічних засобів постачання та розподілу електричної енергії тощо, що відображають сучасні способи, методи та форми вчинення цього виду злочинних діянь; 3) зберегти в існуючому зараз вигляді таку ознаку цього протиправного кримінально-караного діяння, як значна шкода та кваліфікований склад злочину щодо вчинення зазначеного діяння повторно або за попередньою змовою групою осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Коробеев А.И.* Уголовно-правовая политика : тенденции и перспектива : монография / А.И. Коробеев, А.В. Усс, Ю.В. Голик. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1991. – 238 с.
2. *Злобин Г.А.* Основания и принципы уголовного-правового запрета / Г.А. Злобин // Советское государство и право. – 1980. – № 1. – С. 70–77.
3. Основания уголовного-правового запрета : криминализация и декриминализация : монография / В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, С.Г. Келина и др. ; отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – 304 с.
4. *Фріс П.Л.* Кримінально-правова політика Української держави : теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія / П.Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
5. *Мірошниченко С.* Підстави та принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь / С. Мірошниченко, О. Титаренко // Вісник прокуратури. – 2008. – № 3. – С. 51–57.

6. *Кузнєцов В.В.* Сучасні фактори нормотворення у сфері кримінального права / В.В. Кузнєцов // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 12. – С. 37–39.
7. *Балобанова Д.О.* Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. О. Балобанова ; Одес. нац. юрид. академія. – Одеса, 2007. – 208 с.
8. *Тоболкин П.С.* Социальная обусловленность уголовно-правовых норм : монография / П.С. Тоболкин. – Свердловск : Средне-Уральское книжное изд-во, 1983. – 176 с.
9. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 363 с.
10. *Вельможний С.А.* Основи методики розслідування викрадень електроенергії шляхом її самовільного використання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.А. Вельможний ; Харківський нац. універ. внутрішніх справ. – Х., 2009. – 17 с.
11. *Чумаченко Т.А.* Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188¹ КК України) : кримінально-правова характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Т.А. Чумаченко ; Київський нац. універ. ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 223 с.
12. *Антонюк Н.О.* Кримінальна відповідальність за заподіяння шкоди шляхом обману чи зловживання довірою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н.О. Антонюк ; Львівський нац. універ. ім. І.Франка. – Л., 2006. – 219 с.
13. *Кириченко Ю.В.* Кримінальна відповідальність за викрадення електричної або теплової енергії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю.В. Кириченко ; Дніпропетровський нац. універ. внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.
14. *Куц В.М.* Об'єкт незаконного використання електричної та теплової енергії / В.М. Куц, Ю.В. Кириченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 3. – С. 49–54.

Отримано 29.09.2014